

« درس هشتم: عقل در فلسفه (2) »

1. در تاریخ تمدن اسلامی عقل و علوم عقلی از چه جایگاهی برخوردار بود؟ در این تمدن علوم عقلی و به خصوص فلسفه گسترش فراوان و چشمگیری داشته است و فیلسوفانی ظهور کردند که شهرت جهانی داشته و در طراز چند فیلسوف اول تاریخ شمرده می شوند. عقل در فرهنگ عمومی مسلمانان جایگاه ممتاز و ویژه ای به دست آورد و همواره از عقل تجلیل می شد.

2. عامل اصلی توجه به عقل و عقلانیت در جهان اسلام چه بود و چه نتیجه ای به دنبال داشت؟ یکی از این عوامل مهم پیام الهی (قرآن) و سخنان پیامبر اکرم و عترت گرامی ایشان بود. از این رو عقل در میان مسلمانان جایگاه ممتازی بدست آورد و این جایگاه ممتاز سبب حرکت عمومی مسلمانان به سوی علم و دانش در حوزه های مختلف شد و عموم شاخه های دانش از جمله فلسفه رشد فوق العاده ای کرد.

3. مخالفت با عقل در جهان اسلام در چه قالب ها و اشکالی صورت می گرفت؟

1. تنگ و محدود کردن دایره اعتبار و کار آمدی عقل در عین پذیرش آن

2. مخالفت با فلسفه و منطق تحت عنوان دستاوری یونانی و غیر اسلامی

3. یکی از اشکال مخالفت با عقل در جهان اسلام، مخالفت با فلسفه بود. دلیل این مخالفان چه بود؟

(نهایی دی 99) / آن ها می گفتند که دانش فلسفه از یونان وارد جهان اسلام شده و در بردارنده ی عقاید کسانی مانند سقراط، افلاطون و ارسطو است و این عقاید با عقاید اسلامی سازگار نیست.

4. فیلسوفان مسلمان به کسانی که با فلسفه به دلیل یونانی بودن و عدم سازگاری با عقاید اسلامی مخالفت می کنند چه پاسخی می دهند؟ (سه دلیل بیاورید) (نهایی خرداد 99)

اولا بسیاری از آرای فیلسوفانی مانند سقراط و افلاطون و ارسطو با آموزه های اسلامی سازگاری دارد.

دوما فلسفه دانش و شاخه ای از معرفت است که هر فردی از هر ملت و نژادی می تواند وارد این شاخه از دانش بشود.

سوما دانش فلسفه به معنی پیروی و تقلید از فیلسوفان نامدار نیست بلکه به معنای بحث استدلالی در باره حقیقت اشیاست و در درستی یا نادرستی یک دانش، عقل و استدلال قضاوت می کند نه نژاد و قومیت یک اندیشمند.

5. یکی از اشکال مخالفت با عقل در جهان اسلام تنگ و محدود کردن دایره اعتبار و کار آمدی عقل بود دلیل این مخالفان را بنویسید.

زیرا آنان معتقد بودند برخی روش های عقلی در مسائل دینی کاربرد ندارند و کسانی که از این روش ها استفاده می کنند مرتکب خطا شده و به دین آسیب وارد می کنند.

6. دو مصداق و کاربرد عقل نزد فلاسفه مسلمان را بنویسید. (نهایی دی 98)

1. عقل به عنوان وجودی برتر و متعالی در هستی 2. عقل به عنوان قوه ی استدلال و شناخت

7. چهار مورد از ویژگی های «عقول» در فلسفه اسلامی را بنویسید (نهایی دی 99)

اولین مخلوق خداوند / روحانی و غیر مادی / فوق عالم طبیعت / واسطه فیض رسانی به مخلوقات

8. فارابی عقل فعال را به چه چیزی تشبیه می کند؟ چرا (نهایی دی 98)

مقام و منزلت عقل فعال نسبت به انسان مانند آفتاب است نسبت به چشم. همان طور که آفتاب نور بخشی می کند تا چشم انسان ببیند و بینا شود عقل فعال نیز نخست چیزی به قوه ی عقلی آدمی می رساند به طوری که فعالیت عقلی برای انسان ممکن می شود و در نتیجه عقل شروع به فعالیت کرده و به ادراک حقایق نائل می شود.

9. در فلسفه اسلامی وظیفه عقل فعال چیست و مقام آن نسبت به انسان مانند چیست؟ (نهایی شهریور 99)
این عقل عامل فیض رسانی به عقل انسان هاست. مقام آن نسبت به انسان مانند آفتاب نسبت به چشم است.

10. پیام فلسفی این شعر چیست ؟ توضیح دهید

« غیر این عقل تو ، حق را عقل هاست   که بدان تدبیر اسباب سماست »

علاوه بر عقل انسان عالمی به نام عالم عقول وجود دارد که موجودات آن (فرشتگان) مجرد از ماده و فوق طبیعت هستند و واسطه فیض رسانی خداوند به عوالم دیگر می باشند.

11. مراحل عقل را از نظر فیلسوفان مسلمان به ترتیب بنویسید و هر کدام را تعریف کنید.

1. **عقل هیولائی:** هنگامی است که انسان هیچ ادراک عقلی ندارد اما استعداد و آمادگی درک معقولات را دارد مانند نوزادی که تازه متولد شده است.

2. **عقل بالملکه:** در این مرحله عقل درکی اولیه از قضایای ضروری پیدا می کند مثلاً می داند که یک چیز نمی تواند هم باشد و هم نباشد. در این مرحله انسان می تواند دانش ها را کسب کند. (نهایی دی 99)

3. **عقل بالفعل:** در این مرحله عقل شکوفا شده و به فعلیت رسیده و با تمرین و تکرار دانش هایی را کسب می کند .

4. **عقل بالمستفاد:** در این مرحله انسان به طوری بر دانش هایی که کسب کرده مسلط است که از هر کدام بخواهد می تواند استفاده کند مانند یک استاد ریاضی که هر مسئله ریاضی را به راحتی حل می کند.

12. از دیدگاه فیلسوفان مسلمان اساس پذیرش هر آیین و اعتقادی چیست؟ آنان کدام نوع استدلال ها را معتبر می دانند؟ از نظر آنان اساس پذیرش هر اعتقادی استدلال عقلی است و همه راه های عقلی شناخت و انواع استدلال ها از جمله استدلال تجربی، تمثیل و برهان عقلی محض هر کدام در جایگاه خود معتبر و مورد قبول هستند.

13. از نظر فیلسوفان مسلمان چه نوع ایمانی ارزشمند است؟ ایمانی ارزشمند است که پشتوانه عقلی داشته باشد و ایمانی که از عقل و علم و دلیل تهی باشد ارزش چندانی ندارد و چه بسا انسان را به سوی کارهای غلط و اشتباه نیز بکشاند.

14. راه های رسیدن به حقیقت و معرفت را از نظر فلاسفه اسلامی بنویسید. (نهایی دی 98)

وحی / استدلال عقلی / شهود قلبی و عارفانه

- 15.** چرا گاهی برخی از افراد احساس می کنند میان دستاوردهای عقلی و داده های وحی تعارض وجود دارد؟
 زیرا انسان ها توانمندی های عقلی محدود و متفاوتی دارند و ممکن است از استدلال عقلی درست استفاده نکنند و به نتیجه های نادرست برسند.
- 16.** در مواردی که انسان گمان کند میان داده های عقلی و وحی الهی تعارض وجود دارد باید چه اقدامی انجام دهد؟ انسان باید تلاش علمی خود را افزایش دهد و از دانش دیگران بهره ببرد تا بتواند خطاهای خود را اصلاح نموده و از توهم و گمان تعارض میان دستاوردهای عقلی و وحیانی رهایی یابد.
- 17.** آیا از دیدگاه ملاصدرا میان دستاوردهای عقلانی با وحی و دین الهی تعارضی وجود دارد؟ سخن او را در این زمینه بیان کنید. خیر. او می گوید امکان ندارد که احکام و قوانین دین حق و روشن الهی با دانش و معرفت قطعی و یقینی عقل در تقابل باشد و نفرین بر فلسفه ای که قوانینش مخالف و متضاد با قرآن و سنت باشد.
- 18.** عقیده و معیارهای مشترک عموم فیلسوفان مسلمان را در مورد پذیرش آیین و اعتقادات بنویسید.
1. پذیرش هر اعتقاد و آیینی نیازمند استدلال عقلی است.
  2. عقل بهترین ابزار برای تفکر در آیات و روایات است.
  3. استدلال عقلی، وحی الهی و شهود قلبی هر سه راه های کسب معرفت و حقیقت هستند.
- 19.** در مورد رابطه عقل و دین چه تفاوت اساسی میان فیلسوفان مسلمان با رهبران کلیسا وجود دارد؟
 از نظر فلاسفه مسلمان عقل و دین نه تنها هیچ تعارض و تضادی ندارند بلکه موید یکدیگر هستند. و عقل بهترین ابزار برای کسب معارف و حقایق دینی است. و ایمانی ارزشمند است که پشتوانه عقلی داشته باشد.
 اما از دیدگاه رهبران کلیسا عقل با دین در تضاد و مخالفت است و عقل هیچ جایگاهی در دین ندارد و ایمان انسان را به خطر می اندازد.
- 20.** چرا فیلسوفان مسلمان به دو گروه عقل گرا و تجربه گرا تقسیم نشدند؟ زیرا آنان همه راه های عقلی شناخت و انواع استدلال های تجربی، تمثیلی و برهان عقلی محض را در جایگاه خود درست و معتبر می دانستند و می گفتند ما فرزندان دلیل هستیم و هر مکتب و آیینی که دلایل استوارتری داشته باشد می پذیریم. (در حقیقت مسلمانان انواع ابزارهای شناخت از جمله حس، قلب و عقل را در جای خود معتبر می دانستند).

نکات مهم درس

1. عامل اصلی توجه به عقل و عقلانیت در جهان اسلام پیام الهی و سخنان پیامبر و پیشوایان بود.
2. جایگاه ویژه و ممتاز عقل در جهان اسلام سبب حرکت مسلمانان به سوی علم و دانش و رشد فوق العاده علوم و شاخه های دانش از جمله فلسفه بود.
3. در جهان اسلام مخالفت صریح و مستقیم با عقل کمتر صورت می گرفت و کسی علیه عقل سخن نمی گفت.
4. عقل نزد فلاسفه مسلمان دو مصداق و کاربرد دارد: وجودی برتر و متعالی و قوه استدلال و شناخت.
5. ابن سینا می گوید: هر کس که عادت کرده سخنی را بدون دلیل بپذیرد از حقیقت انسانی خارج شده است.

6. از نظر فارابی و ابن سینا، اولین مخلوق خدا **عقل اول** است که موجودی کاملاً روحانی و غیر مادی است و عقول دیگر به ترتیب از عقل اول به وجود آمده اند.
7. **عالم عقول** موجودات مجردی هستند که فوق طبیعت بوده و فیض خداوند از طریق آنان به عوالم دیگر می رسد و با حواس ظاهری فابل درک نیستند.
8. از نظر فارابی و ابن سینا (فیلسوفان مسلمان) عقل انسان پرتو و ظهوری از همان عالم عقول است که اگر تربیت شود و رشد کند علاوه بر استدلال می تواند حقایق را آن گونه که عقول درک می کنند دریابد و مشاهده کند.
9. یکی از عقول عالم عقل، عقل فعال نام دارد. وظیفه عقل فعال فیض رسانی به عقل انسان هاست و از نظر فارابی مقام آن نسبت به انسان مانند آفتاب نسبت به چشم است.
12. فارابی و ابن سینا معتقدند که عقل در هنگام تولد به صورت یک استعداد است که باید تربیت شود تا رشد کند و مراحل تربیتی را طی کند و کامل شود.
13. عقل نزد فلاسفه مسلمان به ترتیب چهار مرحله دارد: **عقل هیولائی / عقل بالملکه / عقل بالفعل / عقل بالمستفاد**.
14. در مرحله عقل هیولائی انسان مانند نوزاد تازه متولد شده هیچ ادراکی ندارد اما استعداد درک معقولات دارد.
15. در مرحله عقل بالملکه، عقل قضایای ضروری را درک می کند و می تواند دانش ها را کسب کند.
16. در مرحله عقل بالفعل، عقل به شکوفایی و فعلیت رسیده و با تمرین و تکرار دانش هایی را کسب کرده است.
17. در مرحله عقل بالمستفاد، عقل مانند یک استاد ریاضی بر مسائل مسلط است و می تواند تمام مسائل را به راحتی حل کند .
18. از دیدگاه فلاسفه مسلمان اساس پذیرش هر آیین و اعتقادی **استدلال عقلی** است. و ایمانی ارزشمند است که **پشتوانه عقلی** داشته باشد.
19. از دیدگاه فیلسوفان مسلمان، **عقل** بهترین ابزار برای تفکر در آیات و روایات است.
20. **ملاصدرا و علامه طباطبائی** کتاب های ارزشمندی در تفسیر قرآن نوشته اند.
21. راه های کسب معرفت و حقیقت از نظر فیلسوفان مسلمان، **عقل ، وحی و شهود** است.
22. فلاسفه مسلمان **وحی** را عالی ترین مرتبه شهود می شمارند که به پیامبران الهی اختصاص دارد.
23. **ملاصدرا** می گوید: نفرین بر فلسفه ای که قوانینش مخالف و متضاد با قرآن و سنت پیامبر باشد.
24. فیلسوفان مسلمان معتقدند عقل و دین یا وحی الهی **موید یکدیگرند** و در موضوعات مشترک انسان را به نتیجه یکسان می رسانند.
25. دانش فلسفه به معنی پیروی و تقلید از فیلسوفان نامدار نیست بلکه به معنای **بحث استدلالی** درباره حقیقت اشیا همراه با نقد و بررسی قوت و ضعف دلایل فیلسوفان است و در درستی یا نادرستی یک دانش عقلی فقط **استدلال** دآوری می کند نه نژاد و قومیت اندیشمندان.
- پایان درس هشتم